

نصیحت در فقه سیاسی شیعه

دکتر علی شیرخانی

دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

www.ketab.ir

سرشناسه	: شیرخانی، علی
عنوان و نام پدیدآور	: نصیحت در فقه سیاسی شیعه/علی شیرخانی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۷ ص.
شابک	: 978-622-224-104-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۰۳.
موضوع	: نصیحت -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Advice -- Religious aspects -- Islam*
موضوع	: امر به معروف و نهی از منکر
موضوع	: *Enjoining what is good and prohibiting what is evil
موضوع	: امر به معروف و نهی از منکر -- جنبه‌های سیاسی
موضوع	: Political aspects -- *Enjoining what is good and prohibiting what is evil
رده‌بندی کنگره	: BP۳۴۵
رده‌بندی دیویی	: ۷۱۶۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۰۰۸۰۰۶

انتشارات خرسندی

خیابان نلسون ماندلا (جردن) - ضلع شمال غربی چهارراه جوان ک - پلاک ۶۶ - طبقه اول - واحد ۳
 تلفن: ۰۲۱-۸۸۶۶۵۳۰۷-۶۶۱۰۲۲

مرکز پخش و توزیع: خیابان انقلاب، خیابان فخرآزادی، خیابان لبافی نژاد، نرسیده به خیابان دانشگاه، پلاک ۴۷۱، واحد زیرزمین
 تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۱۰۳۴-۵-۶۶۹۷۱۰۳۴-۶۶۹۷۱۰۳۴-۸۵۸-۶۶۴۹۰۵۸۴

فروشگاه شماره ۱: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید، بن بست شهرزاد پلاک ۱، تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۸۱۱۲

فروشگاه شماره ۲: خیابان انقلاب، مجتمع پارسا، پلاک ۱۲۱۸، تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۱۰۳۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

نصیحت در فقه سیاسی شیعه

دکتر علی شیرخانی

ویراستار: نجمه باقریان

چاپ اول: ۱۳۹۸ تیراژ: ۵۰۰ جلد قیمت: ۲۵۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-622-224-104-9

شابک: ۹-۱۰۴-۲۲۴-۶۲۲-۹۷۸

۹	پیش‌گفتار.....
۱۳	فصل اول - مفاهیم و مبانی.....
۱۵	مفهوم نصیحت.....
۲۷	مبانی نصیحت.....
۲۸	۱. نظار: همگانی (امر به معروف و نهی از منکر).....
۲۹	۲. نورا.....
۳۰	۳. حق مشارکت.....
۳۱	۴. آزادی فکر: بیان.....
۳۲	۵. نصوص دینی.....
۳۴	۶. خطاپذیری حاکمان.....
۳۴	۷. جلوگیری از انسداد و استبداد.....
۳۷	فصل دوم - ضرورت، حدود و آداب.....
۳۹	ضرورت نصیحت حاکمان.....
۴۷	حدود.....
۴۹	آداب نصیحت.....
۴۹	حسن نیت.....
۵۱	آگاهی.....
۵۳	واقع‌بینی.....
۵۴	زبان نرم و نیکو.....
۵۷	فصل سوم - انواع و شیوه‌ها.....
۵۹	انواع نصیحت.....
۶۰	نصیحت ابتدائی.....
۶۰	ادله وجوب.....
۶۵	ادله عدم وجوب.....
۶۸	نصیحت استصاحی.....

۶۸	حکم نصیحت استصاحی
۷۳	شیوه‌ها
۷۹	فصل چهارم - اطاعت و تکلیف نصیحت‌شونده
۸۱	تکلیف نصیحت‌شونده
۸۲	نصیحت‌طلبی
۸۳	رفع حجاب و وجود فضای آزاد
۸۵	تحمل و سعه صدر
۸۷	جلب حق‌گویی و طرد متعلقان
۸۹	تصدیق و گزینش نصایح
۹۰	دفاع از حقوق نام‌حیز
۹۱	نصیحت و اطاعت
۹۹	سخن فرجامی
۱۰۳	منابع

پیش‌گام

بشر به حکم غریز و بنا به ضرورت زندگی، به زیست اجتماعی کشانده شده و اجتماع، واقعیتهای اجتناب‌ناپذیر گردیده و در نتیجه مردم در ارتباط دائم و همیشگی با یکدیگر قرار گرفته‌اند. این ارتباط با توجه به فرهنگ و اعتقاد حاکم بر جوامع می‌تواند در یک تقسیم‌بندی کلی به یکی از دو شکل زیر ظهور کند:

الف. جامعه‌ای که روحیه خود دوستی و خودخواهی، فرهنگ غالب آن باشد، در این صورت و به طور عمده اصل غارت و تجاوز نسبت به دیگران، رابطه درونی و فرهنگ آن جامعه را می‌سازد.

ب. جامعه‌ای که در آن روحیه نوع دوستی و انسان‌دوستی بر خود دوستی فائق آید، این نوع روحیه جامعه را به ایثار، گذشت و خیرخواهی دیگران وامی‌دارد. گسترش و توسعه هر یک از دو فرهنگ، دو نتیجه متضاد به وجود می‌آورد. در فرهنگ نخست اصولاً آرامش و امنیت از بین می‌رود و همه فعالیت‌ها در جهت ترقی و ریب بکار گرفته شده و مشکل اساسی و غیرقابل حلی برای حکومت‌ها ایجاد می‌کند و در این امردان را به گرفتن تصمیمات زودگذر، مسکن و کنترل‌کننده وامی‌دارد و وجود یک اهرم فشار دائمی را در جامعه الزامی می‌سازد. البته در زمان حاضر اینگونه جوامع به دلایل گوناگون یا وجود ندارند و یا اگر موجود باشند، به اشکال غیرمستقیم و در قالب انسان‌دوستانه به تجاوز و غارت خود ادامه می‌دهند و البته این نوع تجاوز را غارت و چپاول نام نمی‌نهند.

در فرهنگ دیگر، اعتماد و امنیت جایگزین ترس و وحشت می‌شود. وجدان و معنویت عاملی برای نگهداری حقوق دیگران و مصونیت جامعه قرار می‌گیرد.

فرهنگ مسلمان و فرهنگ ادیان الهی و حتی ادیان بشری بر روش دوم مبتنی بوده و اصل خیرخواهی و نوع دوستی تشکیل دهنده رکن اساسی روابط اجتماعی در بین انسان‌ها و مسلمانان است و همه مسلمانان ملزم به رعایت اصل خیرخواهی در مورد دیگران هستند و حتی رابطه انسان و خدا و نیز رابطه متقابل دولت مردان و مردم هم باید بر اصل خیرخواهی مبتنی باشد و افرادی که اصل خیرخواهی را در زندگی و ارتباط خود با خدا، قانون، حاکمان و دیگر افراد اجتماع مراعات نکنند، به عنوان مطرودین جامعه تلقی می‌شوند. پیامبر گرامی اسلام (ص) در این باره می‌ماید:

«من یهتیم بامر المسلمین فلیس منهم و من لم یصبح و یمس ناصحا لله ولرسوله ولکتابه و لامامه و عامه المسلمین فلیس منهم»^۱: کسی که به امر مسلمانان اهتمام نرزد، از آنان نیست و کسی که در هر صبح و شب با اندیشه خیرخواهی برای خدا و رسول و کتاب و امامش و عموم مسلمانان به سر نبرد، از آنان نیست.

این رابطه در مورد حاکم و افراد جامعه به عنوان یک حق تلقی شده و هر دو در مقابل آن مسئولیت دارند.

حضرت علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید:

«یا ایها الناس، ان لی علیکم حقا و لکم علی حق فاه احکم علی فالنصیحه لکم. ... و اما حقی علیکم فلو فاء بالبیعه والنصیحه فی المشهد والمأثم»^۲: «مردم! من بر شما حقی دارم و شما بر من حقی. حق شما بر من نصیحت خیرخواهانه برای شماست. ... و حق من بر شما وفای به بیعت و نصیحت و خیرخواهی در حضور و غیاب من است.»

نصیحت حقی برای حاکم، و وظیفه برای رعیت می‌باشد و بدین سبب این مطلب در جامعه اسلامی رابطه متقابل به خود می‌گیرد.

از این رو حضرت امیر (ع)، آن را در رابطه مردم و به عنوان یک حق الهی بر بندگانش قلمداد کرده است:

«ولکن من واجب حقوق الله عباده النصیحه بمبلغ جهدهم والتعاون علی اقامه الحق بینهم»^۳:

۱. کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۶۳؛ محمدی ری شهری، ۱۳۸۴، ج ۱۰، ص ۵۴.

۲. دشتی، ۱۳۸۳، ص ۶۱.

۳. همان، ص ۴۴۲.

«از حقوق واجب خداوند بر بندگانش خیرخواهی با تمام توان و همکاری در برپاداشتن حق در بین خود است».

جایگاه و اهمیت اصل خیرخواهی آنقدر بالا و بالاست که علی (ع) از آن را به عنوان غریزه مومن یاد می‌کند:

«المومن غریزته النصیح»: «غریزه مومن نصیحت خیرخواهانه است».

حضرت امیر (ع) ضمن اینکه نصیحت را حق متقابل حاکم و مردم، نسبت به یکدیگر اعلام می‌کند،^۱ موارد متعدد و با بیان‌های متفاوت، مردم را وامی‌دارد تا زبان به نصیحت بکشایند و عملکرد حکومت را نقد کرده و امام و پیشوای‌شان را خیرخواهی نمایند و در اهمیت نصیحت تا آنجا پیش می‌رود که آن را یکی از تکالیف الهی می‌داند.^۲ چنان‌که در رابطه با حقوق متقابل حاکم و مردم می‌فرماید:

«به زمامداران تان بانه نیند، اراهنمایان تان دورنگی نورزید، پیشوایان تان را به نادانی نکشایند و از عهد و پیمان خود جدا نشوند، زیرا در غیر این صورت، سست شده و از اقتدار بازمی‌مانید. پس باید اساس کاره بتان این گونه باشد و این طریقه را محکم نگه دارید ...»^۳
در موردی دیگر می‌فرماید: «مرا با نصیحت عاری از شک و بری از غش یاری نمایند»،^۴ «من به ارزش اطاعت گران و جایگاه نصیحت کنندگان از شما واقفم».^۵

در نگاه امیرالمؤمنین (ع) بدترین حالت زمامداران این است که مردم تصور کنند، وی از تملق و چاپلوسی، لذت می‌برد و لذا چاپلوسی در مقابل خیرخواهی قرار می‌گیرد و امام علی (ع) با صراحت اعلام می‌دارد:

«مردم! با من همانند گردن‌کشان سخن نگویند و آنگونه که از افراد ننگین کناره‌گیری می‌شود، دوری نجوید و با ظاهرسازی با من سخن نگویند. گمان نبرید که سخن حقی به من بگویند، بر من گران آید ...»^۶

۱. نوری، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۴۱۲.

۲. دشتی، پیشین.

۳. کلینی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۴۰۶.

۴. دشتی، پیشین، ص ۲۲۸.

۵. همان، ص ۵۱۸.

۶. همان، ص ۴۴۲.

با دقت در کلام آن حضرت، به روشنی استنباط می‌شود که دولت اسلامی، شدیداً نیازمند نقد و نصیحت امت بوده و در واقع، نقد و نصیحت، بازوان حمایت‌گر پرتوانی است که حکومت اسلامی، همواره به آن نیاز دارد. همان‌گونه که امام کاظم (ع) می‌فرماید:

«زاممدار جامعه اگر عادل است، از خدا بقای او را و اگر ستمکار است، از خدا اصلاح او را بخواهید، زیرا صلاح شما در گرو صالح بودن زمامداران است و زمامدار یا دولت عادل به منزله پدری مهربان است. پس هر آنچه را برای خود می‌پسندید، برای او هم پسندید و هر آنچه را برای خود نمی‌پسندید، برای او هم روا ندارید.^۱»

بنابراین، اگر پرسش شود که نصیحت و خیرخواهی نسبت به دولت از سوی مردم از چه جایگاهی برخوردار است، در پاسخ باید گفت که وظیفه اجتماعی و تکلیف شرعی است و یکی از مبانی خیرخواهی، نقد و انتقاد نسبت به خطاها و کج‌روی‌های حاکمیت بشمار می‌آید و لازم است نصیحت چه از طرف خیرخواه و چه از طرف خواهان خیر، جامعه عمل به خود پیوشد.

البته پرسش‌های دیگر مطرح است که خیرخواهی برای حاکم معصوم به چه معناست؟ و در زمان حکومت جانشینان ولی معصوم چه معنا خواهد بود و چگونه انجام می‌شود؟ آیا نصیحت انواعی دارد؟ در متون دینی و کتب نهج شیعی این مسأله چگونه بیان شده است؟ تکالیف متقابل نصیحت‌کننده و نصیحت‌شونده از لحاظ ایجاب و قبول چیست؟

در این نوشته سعی شده است که به پرسش‌های فوقه و دیگر سئوالات از متون دینی پاسخ داده شود.

مطالب این کتاب در ابتدا به عنوان درس «فقه سیاسی» در میان دانشجویان علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم و در میان برخی از طلاب حوزه علمیه قم تالیف شده است و پس از پالایش و ویرایش، هم اکنون در این قالب در اختیار خوانندگان گرامی قرار می‌گیرد.